

Et nytt Brasil?

Torkjell Leira

Den 1. januar 2003 tok Luís Inácio Lula da Silva over som president i Brasil. Lula representerer noe helt nytt i latinamerikansk politikk. Han kommer fra svært fattige kår på landsbygda, og slo seg fram som militant fagforeningsleder under militærdiktaturet (1964–1985). Som president har han lovt en kraftig satsing for å bøte på landets sosiale problemer, koblet med økonomisk stabilitet. Han har også skissert en kursendring i landets utenrikspolitikk.

- Hvilke muligheter har en venstreorientert president i Latin-Amerika i dag?
- Hvilke begrensninger møter han?
- Hvilken utenrikspolitisk kurs har Lula-styret lagt seg på?

Maktskifte

I oktober 2003 er det norsk statsbesøk i Brasil. Kongen og dronningen, flere ministre og en stor næringslivsdelegasjon møter et Brasil i endring. Det er spesielt på den politiske arenaen dette har vist seg. Landets nye president, som alle kjenner ved kallenavnet Lula, er landarbeidersønnen og skopusseren som slo seg opp som militant fagforeningsleder i São Paulo under militærdiktaturet. Alle de 29 foregående presidentene, helt siden republikken Brasil ble opprettet i 1889, har kommet fra landets fåtalige elite. Derfor ble det skrevet historie da en representant for arbeiderklassen inntok presidentpalasset i Brasilia. Den symbolske verdien av dette kan vanskelig overvurderes.

President Lula representerer Arbeidernes parti (PT). Partiet vokste ut fra fagbevegelsen,

sosiale bevegelser og radikale deler av kirken mot slutten av diktaturet og ble grunnlagt i 1982. I denne perioden var Brasil inne i en såkalt «redemokratisering», og den politiske undertrykkelsen var ikke så streng som i diktaturets tidlige år. Likevel ble Lula, som mange andre fagforeningsledere og opposisjonspolitikere, arrestert av overvåkingspolitiet. På 1990-tallet stabiliserte PT seg som det ledende opposisjonspartiet i Brasil, og ved presidentvalget i 2002 fikk partiet flest stemmer.

Lula har stilt som PTs presidentkandidat tre ganger tidligere, i 1989, 1994 og 1998. Han har kommet på 2. plass alle gangene. Da han overtok makten den 1. januar i 2003, ble det en gedigen folkefest. Tidligere er det bare utenlandske statsjefer, diplomater, næringslivstopper og politikere som har overvært slike maktoverføringer. Nå ble det fest med 150 000 mennesker i gatene i hovedstaden Brasilia. Kanskje var det betegnende for det Brasil vi vil se de neste fire årene. Det var iallfall det Lula lovte i valgkampen: Nå er det folket og folkets behov som skal stå i sentrum for politikken. Og folkets forventninger er skyhøye.

Brasil – stort og urettferdig

Brasil er det største og mest folkerike landet i Latin-Amerika. Litt forenklet kan vi si at Brasil alene dekker halvparten av kontinentet,

På hvilken måte representerer president Lula noe nytt i brasiliansk og latinamerikansk politikk?

Hvorfor er den symbolske verdien av Lulas valgseier så stor?

Lulatilhengere feirer valgseieren. 13-tallet er PTs plassering på valglisten – den listen over partier som stilte til valg. Har kvinner mer grunn enn menn til å juble over Lulas seier?

Foto: Stillpictures

Et nytt Brasil?

Brasil er mer enn 26 ganger større enn Norge!

Hva er hovedlinjene i regjeringen Lulas politikk så langt?

Gjør greie for hvordan Lula-styret opplever redusert handlingsrom, økte spenninger og dilemmaer i sin styring av Brasil.

Drøft påstanden: «Brasils utenlandsgjeld må slettes.»

har halvparten av innbyggerne og står for halvparten av kontinentets brutto nasjonalprodukt (BNP). Det gjør Brasil til et svært innflytelsesrikt og viktig land i Latin-Amerika.

I verdensmålestokk er Brasil det 5. største landet, med den 5. største befolkningen og den 10. største økonomien. Brasil er stort! Samtidig er Brasil verden i miniatyr. Gjennomsnittsbrazilianeren lever etter mange materielle indikatorer som gjennomsnittet av verdensborgerne. Ifølge FNs indeks for menneskelig utvikling (IDH), ligger Brasil på 65. plass av i alt 175 land. Men innad i landet, som i verden, er det **enorme forskjeller**. São Paulo er den byen i verden med flest private helikoptre. Samtidig dør beboere i byens slumområder av sult. Nesten en tredel av befolkningen i Brasil, 53 millioner mennesker, lever under fattigdomsgrensen på to amerikanske dollar per dag, mens næringslivslederne er blant klodens best betalte. Ifølge FN er Brasil blant landene i verden med størst forskjell mellom fattig og rik.

Det er disse forskjellene president Lula ønsker å gjøre noe med. Men utgangspunktet er ikke det beste. Lula tok over et Brasil i krise. Det internasjonale bakteppet var en verdensøkonomi i ulage og stor skepsis til å investere i Latin-Amerika etter Argentinas kollaps i 2001–2002 (HHD 2001–2002: 18). Konflikten og seinere krigen i Irak bidro til å øke usikkerheten i verdensøkonomien. Skyhøy utenlandsgjeld og økende inflasjon var en arv fra tidligere regjeringer. Ekstreme sosiale forskjeller og historisk høye tall for arbeidsledighet, kriminalitet og vold var status i det brasilianske samfunnet. Politikken var i en dyp tillitskrise, med

store korrupsjons- og overvåkingsskandaler. PTs valgallianse var langt fra et styringsdyktig flertall i Kongressen. Og med et statsbudsjett som var vedtatt av forrige regjering, var Lulas **handlingsrom begrenset**. Utfordringene står i kø:

Økonomi

Et grunnleggende problem i den brasilianske økonomien er **den store utenlandsgjelden**. Den utgjør omtrent 250 milliarder dollar, rundt 2000 milliarder kroner. Det tilsvarer 2/3 av statsbudsjettet. Brasil klarer å betjene denne gjelden, men gjeldsbetjeningen tar ressurser bort fra andre sektorer i samfunnet. I år 2000 betalte Brasil 380 milliarder norske kroner i renter og avdrag på lån i utlandet. Samme år var det samlede budsjettet for helse, utdanning og kultur omtrent 250 milliarder kroner.

Utdanning

Det har vært en klar økning i andelen barn i skole de siste årene. I dag går over 9 av 10 barn i skolepliktig alder på skolen. En avgjørende årsak til dette er et statlig program kalt Bolsa-Escola (**Skolestipend**). Bolsa-Escola innebærer at fattige familier får litt penger (ca. 50 kroner i måneden) for at barna skal gå på skole i stedet for å arbeide. Slik er det også blitt færre barnarbeidere. Det er i tillegg blitt bygd mange nye skoler. Men dessverre har kvaliteten på undervisningen sunket. Det er fortsatt et godt stykke igjen til målet om kvalitetsskole for alle barn er nådd.

Helse

Det offentlige helsevesenet er mangelfullt utbygd og mangler ressurser til å behandle dem som trenger det. Men for dem som har penger til å betale, finnes det et svært godt privat helsevesen. Resultatet er at landet har et av verdens beste tilbud innen plastisk kirurgi, men samtidig er tallene skyhøye for fattigdomsrelaterte sykdommer som tuberkulose og malaria. Satt på spissen kan en si at de fattige dør av sult, mens de rike dør av fedme. Men det har vært **klare forbedringer** det siste tiåret. Barsedødeligheten har sunket kraftig, og kampen mot hiv og aids har vært svært vellykket.

Vold

Hvert år begås det 40 000 drap i Brasil. Det er flere enn i mange land med åpen krig, og det gjør Brasil til **et av verdens mest voldelige land**. Drapene følger klare mønstre. De skjer i de store byene, spesielt i de fattigste områdene der offentlig byplanlegging og service ofte er fraværende. For det meste er både ofre og overgripere unge, svarte menn med dårlig ut-

Et nytt Brasil?

Diskuter hva de enorme forskjellene mellom fattig og rik gjør med Brasil og brasilianere.

Hvorfor har president Lula og PT søkt mot sentrum i politikken de siste årene? Hvordan har dette påvirket de indre forholdene i partiet?

Hva er årsaker til at flere grupper er negative til den nye regjeringens politikk?

Hvordan kan en økning i andel barn på skole henge sammen med en nedgang i resultatene?

Hva står forkortelsen MST for? Hva arbeider bevegelsen for? Hvorfor er MST så omstridt i Brasil?

Brasil - noen fakta

- Areal: ca. 8,5 mill. km²
- Folketall: ca.: 182 mill.
- Befolkningsvekst: 1,15 %
- Forventet levealder: 71,1 år
K: 75,3, M: 67,1
- Bruttoinntekt per innbygger: 7 600 dollar
- 22 % lever under fattigdomsgrensen.
- De 10 % rikeste husholdningene står for 48 % av inntektene

danning. I enkelte aldersgrupper er drap den vanligste dødsårsaken! Årsakene til dette er mange og sammensatte, men den store forskjellen mellom fattig og rik er nok den viktigste strukturelle forklaringen. Den brasilianske filmen *City of God* som har gått på norske kinoer i år, skildrer denne situasjonen på en rå og realistisk måte.

Jord

Spørsmålet om jord og jordreform har vært et av de mest omstridte temaene i Brasil det siste tiåret. Jordokkupasjoner i regi av De jordløses bevegelse (MST) og massakrer av jordløse i regi av private militser og militærpoliti har brakt jordreform inn på den politiske agendaen. MST er Brasils største sosiale bevegelse, og har ved alle tidligere presidentvalg støttet Lula. Nå setter de sin lit til at hans regjering skal gjennomføre en bredt anlagt jordreform. Men resultatene lar vente på seg, og myndighetene skylder på knappe ressurser. Samtidig rekrutteres stadig flere jordløse, antall okkupasjoner øker og tålmodigheten er i ferd med å ta slutt. Dette er et **vanskelig dilemma** både for Lula, PT og MST.

Dialog og forhandlinger

Lula og PTs svar på Brasils utfordringer er **dialog og forhandlinger**. De ønsker en **sammfunns**pakt for å løse landets problemer. Allerede i valgkampen allierte partiet seg med flere partier i sentrum, i tillegg til de tradisjonelle samarbeidspartiene på venstresiden. Likevel ga valgresultatet PTs koalisjon et klart mindretall i Kongressen. I perioden mellom valget i oktober og maktovertakelsen i januar sluttet flere partier og enkeltrepresentanter seg til Lulas regjeringskoalisjon, og i løpet av det første halve året ved makten oppnådde Lula og PT flertall i begge kamrene i Kongressen. Dette har PT måttet betale for i form av politikk og posisjoner. PT framstår i dag som et mye **mer moderat parti** enn det venstrediale sosialistpartiet som gjennom hele 1990-tallet sto i front for streiker og krevde brudd med internasjonale låneinstitusjoner. I regjeringen og i nøkkelposisjoner i statsadministrasjonen sitter folk som tidligere har vært ansett som PTs motstandere. Dette har vekket **misnøye og sinne innad** i PT. Venstresiden i partiet er svært uenig i den kursen partiledelsen har valgt, og flere har stemt mot regjeringens forslag i viktige saker i Kongressen.

Et annet konkret uttrykk for viljen til dialog er det nyopprettede **Rådet for økonomisk og sosial utvikling**. Rådet består av over hundre tunge representanter for finanssektor, næringsliv, fagbevegelse, kirke og organisasjonsliv. Det har en direkte rådgiverfunksjon overfor presidenten. Lulas ønske er at dette rådet skal diskutere seg fram til konsensus (omforent

enighet) om store planlagte reformer i Brasil, som regjeringen i neste omgang legger fram for Kongressen. Dette har også vært en strategi for å hankes med en Kongress der regjeringen ved maktovertakelsen ikke hadde flertall. Selv med dagens formelle flertall er partiloyaliteten i Brasil så lav at regjeringen løper en konstant risiko for å tape viktige avstemninger i Kongressen.

De første konkrete resultatene av rådets arbeid dreide seg om reform av skatte- og trykkesystemet. Innstillingen var helt i tråd med regjeringens planer, men før det ble lagt fram for Kongressen i april, ble alle guvernørene fra de 27 delstatene i landet innkalt for å diskutere reformen. På denne måten ønsket Lula og regjeringen å legge enda mer tyngde og legitimitet bak reformforslaget. Samtidig viser det en mye sterkere vilje til dialog med delstatsmyndighetene enn det tidligere regjeringer har lagt for dagen.

Motstand

Folk flest er stort sett fornøyd med Lulas og den nye regjeringens innsats så langt. Men det finnes mange motstandere også:

- En gruppe består av jordeiere, noen av de tidligere regjeringspartiene og den gamle eliten. Deres motstand er bygd på ideologiske og politiske forskjeller og på at deres privilegier og maktposisjon er truet.
- En annen gruppe består av fagforeninger, offentlig ansatte samt partier og grupperinger lengre ut på den politiske venstresiden. Her er det også snakk om politiske og ideologiske forskjeller og trusler om kutt i privilegier og posisjoner.
- Rettsvesenet er en tredje motstandspol. Nå har PT kontroll over de to andre statsmaktene, utøvende statsmakt (regjering) og lovgivende statsmakt (kongress). Mange analytikere spår derfor at høyresiden framover vil satse på å motarbeide den nye regjeringen gjennom den dømmende statsmakt (rettsvesenet). Det har allerede kommet flere eksempler på at avgjørelser fra Lula er blitt annullert, omgjort eller hindret i forskjellige rettsinstanser.

Hva har skjedd?

Nå har støvet etter de 150 000 feststemte i Brasilia gater lagt seg. Gleden fra tiden rundt årsskiftet har avtatt. De første høyprofilerte tiltakene, som det å ta med seg hele regjeringen til fattige slumområder, er allerede glemt. Hvilke resultater kan vi skimte så langt? De første ni månedene har det vært to hovedtemaer i regjeringen Lulas politikk: **Økonomisk stabilitet og sosial endring**.

Det var stor usikkerhet rundt regjeringen Lulas økonomiske politikk før valget. PT gjorde derfor alt for å berolige banker, næringsliv og finansinstitusjoner. Det ble erklært at alle

Et nytt Brasil?

Slumby i Rio de Janeiro, Brasil. Denne unge kvinnen har ansvar for to små barn. Hvilke oppvekstbetingelser vil de leve opp under?

Foto: Stillpictures

Gjør greie for noen nye toner i Brasils utenrikspolitikk etter regjeringsskiftet.

Hvorfor er det så viktig for Brasil å danne en motvekt til USA i forhandlingene om det allamerikanske frihandelsområdet (FTAA/ALCA)?

Torkjell Leira er samfunnsgeograf. Han skrev hovedoppgave om forholdet mellom De jordløses bevegelse (MST) og staten i Brasil. Der har han arbeidet for Kirkens Nødhjelp og for Latin-Amerikagruppene (LAG) i Norge.

avtaler med internasjonale finansinstitusjoner skulle overholdes, og kun personer med tillit i markedet fikk nøkkelstillinger i tunge departementer og statlige organer. Hovedlinjene i forrige regjeringens økonomiske politikk ble videreført, og det ble gjennomført store kutt i budsjettet for å minske statens utgifter. Disse grepene har vist seg vellykte på det makroøkonomiske området. Tilliten til den brasilianske økonomien har økt, inflasjonen har sunket og overskuddet på handelsbalansen med utlandet er rekordhøyt. Men spesielt for middelklassen er konsekvensene blitt svært negative: Arbeidsløsheten har fortsatt å stige, lønningene er lavere enn på ti år og kuttene i budsjettet har, tross lovnader om det motsatte, gått ut over sosiale områder som helsevesen, skole, jordreform, osv.

Likevel lover den nye regjeringen at sosial endring skal kjennetegne deres politikk. Hovedprogrammet i den satsingen er programmet Fome Zero (null sult). Fome Zero var Lulas trumfkort i valgkampen og er blitt prestisjeprosjekt nummer én. Det er et bredt program for bekjempelse av sult, og omfatter alt fra nødhjelpstiltak, som utdeling av mat, til strukturelle tiltak som jordreform og endring av trykkesystemet. Lula har høstet mye skryt, på hjemmebane og i utlandet, for å erkjenne åpent at Brasil sliter med sultproblemer, og for å satse så bevisst på å uttrykke dette problemet. Men programmet har slitt med å komme i gang og høstet kritikk for seindretthet og byråkrati. Nå begynner noen resultater å komme. I en pilotkommune i det fattige nordøst har spedbarnsdødeligheten gått ned til null, og økonomiske tilskudd via et eget bankkort når allerede flere hundre tusen utsatte familier.

Den viktigste enkeltsaken har vært **en skatte- og trygdereform**. Saken er nå inne til behandling i Kongressen, men har møtt mye motstand underveis. Det har vært omfattende streiker, spesielt blant offentlig ansatte, for å protestere mot reformforslaget. De offentlig ansatte har tidligere vært blant PTs mest trofaste

støttespillere, så PT er virkelig i ferd med å kjenne **maktslitassen** på kroppen.

Utenrikspolitikk

Brasils nye regjering har signalisert en ny vektlegging av Latin-Amerika. Lula har gått inn for opprettelsen av et eget latinamerikansk parlament, etter modell av Europarådet. Brasil satses også på å styrke Mercosur, et frihandelsområde som består av Argentina, Brasil, Paraguay og Uruguay, med Chile som assosiert medlem. Disse initiativene er også strategier for å danne en motvekt til USA i de pågående forhandlingene om det allamerikanske frihandelsområdet (FTAA/ALCA) som er planlagt opprettet i 2005.

Lula uttalte seg sterkt mot krigen i Irak, og endret dermed på en nokså lavmælt brasiliansk linje i utenrikspolitikken. Han har også tatt til orde for å bedre utviklingslandenes stilling i verdenshandelen, og har søkt nærmere samarbeid med to andre tungvekttere i sør: India og Sør-Afrika. Alle disse tre landene håper å komme inn som nye faste medlemmer av FN's sikkerhetsråd.

En latinamerikansk tredje vei?

Brasil er i endring. For første gang i historien er landet ledet av en president og et parti fra arbeiderbevegelsen. Lula og PT forsøker å gjennomføre en betydelig politisk kursendring i Latin-Amerikas største land. Om det lykkes, vil erfaringene fra Brasil kunne tjene som eksempel for mange andre land i sør.

Økonomisk stabilitet og sosial endring har vært stikkordene for Lulas første måneder ved makten. Disse to temaene kan sies å representere det klassiske skillet arbeid – kapital, et skille som går tvers gjennom både det brasilianske samfunnet og Lulas regjering. For Lula og PT vil det bli svært vanskelig å innfri løftene til både gamle og nye allierte.

Verdens sosiale forum i Porto Alegre og Verdens økonomiske forum i Davos (i januar hvert år) representerer det samme skillet. Lula – som eneste statsoverhode i verden – deltok på begge, og mange håper at han kan være den nødvendige broen mellom disse miljøene. Mye tyder på at det er den kursen Lula vil forsøke å følge framover: En vei som kan samle tidligere motstandere og bilegge tidligere motsetninger i samfunnet. En slags latinamerikansk tredje vei. De neste årene vil vise om den kan føre fram til et nytt Brasil.

Alle arbeidsoppgaver og nettsadresser: **se under.**